

УДК 341:347.6

Т.В. Погарченко
ORCID: 0000-0003-0207-3468

А.В. Кіхтенко
ORCID: 0009-0004-3291-9297

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ У СПОРАХ ЩОДО ДІТЕЙ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

У статті здійснено комплексний аналіз практики Європейського суду з прав людини у справах проти України, що стосуються забезпечення права на повагу до сімейного життя у справах щодо дітей. Досліджено зміст та межі застосування статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у контексті правовідносин між батьками та дітьми, зокрема у питаннях встановлення графіку побачень, повернення дітей, доступу до інформації про дитину та виконання судових рішень.

Особливу увагу приділено систематизації основних категорій порушень, встановлених Європейським судом з прав людини, серед яких: неефективне виконання судових рішень щодо контактів з дитиною, надмірна тривалість проваджень, формальний підхід національних органів до оцінки найкращих інтересів дитини, а також необґрунтоване обмеження батьківських прав. Визначено зміст позитивних зобов'язань держави щодо забезпечення реального та ефективного здійснення права на сімейне життя.

За результатами дослідження встановлено, що у практиці Європейського суду з прав людини у справах проти України простежуються системні проблеми, пов'язані з декларативністю судових рішень, неефективністю механізмів їх виконання, затягуванням судових процедур та недостатнім урахуванням найкращих інтересів дитини. Сформульовано висновки щодо необхідності вдосконалення національного законодавства та правозастосовної практики з метою забезпечення належного рівня захисту права на сімейне життя.

Ключові слова: право на сімейне життя, сімейні правовідносини, стаття 8 Конвенції, Європейський суд з прав людини, спори щодо дітей, контакт з дитиною, виконання судових рішень, найкращі інтереси дитини, позитивні зобов'язання держави, втручання у сімейне життя, практика ЄСПЛ

DOI 10.34079/2518-1319 -2026-16-31-285-294

Постановка проблеми та її актуальність. Забезпечення права на повагу до сімейного життя у справах щодо дітей є одним із найбільш складних та чутливих напрямів правозастосовної діяльності держави, оскільки поєднує необхідність захисту прав батьків із пріоритетом найкращих інтересів дитини. Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті виконання державою зобов'язань, що випливають зі статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає як утримання від необґрунтованого втручання у сімейне життя, так і обов'язок вживати активних заходів для забезпечення реального здійснення відповідного права.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить про наявність у справах проти України значної кількості порушень, пов'язаних із неналежним забезпеченням права на сімейне життя у сімейних правовідносинах між батьками та дітьми. При цьому такі порушення проявляються не лише у випадках прямого втручання держави, але й у формі бездіяльності або неефективності державних механізмів, зокрема щодо забезпечення виконання судових рішень, своєчасного розгляду справ, а також належної оцінки інтересів дитини.

Проблемність зазначеного питання полягає у тому, що національна правозастосовна практика часто має формальний характер і не забезпечує досягнення реального результату - підтримання та відновлення сімейних зв'язків між батьками і дітьми. Зокрема, навіть за наявності судових рішень про визначення способу участі у вихованні дитини, їх виконання залишається неефективним, що призводить до фактичного відчуження дитини від одного з батьків. Крім того, затягування судових процедур у справах щодо дітей нівелює саму мету судового захисту, оскільки час у таких спорах має вирішальне значення для збереження сімейних відносин.

Таким чином, наявність системних порушень у сфері забезпечення права на сімейне життя у справах щодо дітей обумовлює необхідність ґрунтовного аналізу практики Європейського суду з прав людини з метою виявлення ключових проблем та визначення напрямів удосконалення національного законодавства і правозастосовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення права на повагу до сімейного життя у справах щодо дітей досліджується в українській юридичній науці, однак переважно фрагментарно - через окремі аспекти сімейних правовідносин, зокрема принцип найкращих інтересів дитини, виконання судових рішень та позбавлення батьківських прав. Теоретичні засади захисту прав дитини розробляли Б. Андрусишин, Н. Оніщенко, П. Пархоменко, Ю. Шемшученко, тоді як питання застосування принципу найкращих інтересів дитини та практики Європейського суду з прав людини досліджували М. Корнієнко та М. Менджул. Разом із тим у науковій літературі відсутній комплексний аналіз системних порушень статті 8 Конвенції у справах проти України, що зумовлює необхідність подальшого дослідження цієї проблематики.

Мета статті. Метою цієї статті є комплексний аналіз практики Європейського суду з прав людини у справах проти України щодо забезпечення права на повагу до сімейного життя у справах, пов'язаних із дітьми, а також виявлення системних проблем національного правозастосування у цій сфері та визначення змісту позитивних зобов'язань держави відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Виклад основного матеріалу. Право на повагу до сімейного життя є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Відповідно до цієї норми, кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, а втручання органів державної влади у здійснення цього права допускається лише за умови його законності, наявності легітимної мети та необхідності у демократичному суспільстві (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950).

У практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) поняття «сімейне життя» тлумачиться автономно і не обмежується формальними юридичними зв'язками. Наявність сімейного життя визначається фактичними обставинами, зокрема існуванням реальних, тісних і стабільних особистих зв'язків між особами. При цьому відносини між

батьками та дітьми за загальним правилом становлять «сімейне життя» незалежно від того, чи проживають вони спільно (ЄСПЛ, 2024).

Аналіз статті 8 Конвенції свідчить про існування двох взаємопов'язаних груп зобов'язань держави: негативних та позитивних. Негативні зобов'язання полягають у необхідності утримання держави від необґрунтованого втручання у сферу сімейного життя. Таке втручання повинно відповідати трискладовому тесту: бути передбаченим законом, переслідувати легітимну мету та бути пропорційним поставленій меті (ЄСПЛ, 2024).). Водночас у справах, що стосуються дітей, вирішального значення набувають позитивні зобов'язання держави, які передбачають необхідність вчинення активних дій, спрямованих на забезпечення реального та ефективного здійснення права на сімейне життя. Зокрема, держава зобов'язана забезпечити умови для підтримання та розвитку сімейних зв'язків між батьками і дітьми, у тому числі шляхом створення ефективних механізмів реалізації судових рішень та сприяння контакту між ними (Корнієнко, 2020).

Особливістю застосування статті 8 Конвенції у справах щодо дітей є необхідність досягнення справедливого балансу між конкуруючими інтересами, а саме між інтересами дитини та інтересами батьків. Водночас у практиці ЄСПЛ послідовно підкреслюється, що інтереси дитини мають пріоритетний характер і повинні визначатися з урахуванням конкретних обставин справи, що вимагає від національних органів проведення всебічного та обґрунтованого аналізу, що підтверджується як практикою ЄСПЛ, так і науковими підходами до тлумачення принципу найкращих інтересів дитини (Менджул, 2019).

Таким чином, право на повагу до сімейного життя у розумінні статті 8 Конвенції охоплює не лише заборону необґрунтованого втручання держави, але й покладає на неї обов'язок забезпечити реальне функціонування сімейних зв'язків. Саме через призму цих підходів у подальшому здійснюється аналіз практики ЄСПЛ у справах проти України щодо спорів, пов'язаних із дітьми.

Визначені підходи до тлумачення статті 8 Конвенції знаходять своє подальше конкретизоване відображення у принципі найкращих інтересів дитини, який у практиці Європейського суду з прав людини виступає ключовим критерієм оцінки допустимості втручання держави у сімейне життя. Саме через призму цього принципу Суд оцінює як законність, так і обґрунтованість рішень національних органів у справах, що стосуються дітей. Принцип найкращих інтересів дитини не має абстрактного чи універсального змісту і підлягає визначенню у кожній конкретній справі з урахуванням усіх релевантних обставин. Водночас у практиці ЄСПЛ сформовано усталені підходи до його застосування, відповідно до яких при вирішенні сімейних спорів першочергового значення набуває збереження зв'язків дитини з батьками, за винятком випадків, коли такі зв'язки можуть завдати шкоди її розвитку або безпеці (Mamchur v. Ukraine, 2015; Saviny v. Ukraine, 2008).

Реалізація цього принципу тісно пов'язана із вимогою досягнення справедливого балансу між інтересами дитини та інтересами батьків. Проте, на відміну від загального підходу до балансування прав, у справах щодо дітей інтереси дитини мають пріоритетний характер, що обумовлено її вразливістю та потребою у стабільному середовищі для розвитку (Менджул, 2019).

Водночас формальне посилання на найкращі інтереси дитини не є достатнім для обґрунтування втручання у сімейне життя. Національні органи зобов'язані здійснювати всебічний, глибокий та індивідуалізований аналіз обставин справи, враховуючи, зокрема, вік дитини, її емоційний стан, ступінь прив'язаності до батьків, а також можливі наслідки прийнятого рішення. Відсутність такого аналізу або його формальний характер є порушенням статті 8 Конвенції.

Застосування принципу найкращих інтересів дитини також безпосередньо пов'язане із принципом пропорційності, який вимагає, щоб будь-яке втручання у сімейне життя було необхідним та співмірним поставленій меті. Це означає, що державні органи повинні обирати такі заходи, які найменшою мірою обмежують сімейні зв'язки та водночас забезпечують захист інтересів дитини. Крім того, у справах цієї категорії межі розсуду держави є звуженими, оскільки втручання у сімейне життя може мати довготривалі або навіть незворотні наслідки для відносин між батьками і дитиною (ЄСПЛ, 2024).). Саме тому ЄСПЛ здійснює посилений контроль за дотриманням державами стандартів статті 8 Конвенції, особливо у випадках, коли йдеться про обмеження контактів або розрив сімейних зв'язків.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить, що однією з ключових причин порушення статті 8 Конвенції у справах проти України, пов'язаних із сімейними правовідносинами щодо дітей, є процедурна неефективність діяльності держави. Така неефективність проявляється у двох взаємопов'язаних аспектах: невиконанні або формальному виконанні судових рішень та надмірній тривалості судових проваджень, що у сукупності призводить до фактичного розриву сімейних зв'язків між батьками і дітьми (ЄСПЛ, 2024).

У межах цього дослідження процедурна неефективність визначається як нездатність держави забезпечити своєчасну та результативну реалізацію судового захисту, що включає як ефективне виконання судових рішень, так і оперативність розгляду справ. Такий підхід узгоджується з позицією Європейський суд з прав людини, відповідно до якої право на повагу до сімейного життя має бути практичним і ефективним, а не декларативним.

Аналіз практики дозволяє виокремити два взаємопов'язані прояви процедурної неефективності: (1) формалізацію виконання судових рішень та (2) втрату ефективності судового захисту внаслідок його несвоечасності.

Перший прояв, неефективне виконання судових рішень, розкривається через аналіз окремих справ. Справа *Vyshnyakov v. Ukraine* демонструє, що невиконання рішень у справах щодо дітей призводить не просто до порушення процесуального обов'язку, а до фактичної втрати сімейного зв'язку. Із цього рішення випливає, що відсутність реального контакту з дитиною трансформує право на сімейне життя у формальну декларацію (*Vyshnyakov v. Ukraine*, 2018). Розвиток цього підходу простежується у справі *Bondar v. Ukraine*, у якій Суд звернув увагу на формальний характер виконавчих заходів (*Bondar v. Ukraine*, 2019). Правова позиція ЄСПЛ свідчить, що застосування санкцій без досягнення фактичного результату є несумісним із позитивними зобов'язаннями держави, оскільки не забезпечує відновлення сімейних відносин.

У свою чергу, справи *Dubas v. Ukraine* та *Pleshkov and Pleshkova v. Ukraine* розкривають структурний характер проблеми неефективного виконання судових рішень у справах щодо дітей (*Dubas v. Ukraine*, 2023; *Pleshkov and Pleshkova v. Ukraine*, 2023). У цих рішеннях Європейський суд з прав людини прямо вказав, що неналежне виконання рішень є наслідком недостатньо розвинених законодавчих та адміністративних механізмів, які не забезпечують ані своєчасного добровільного виконання, ані ефективного примусового впливу. Суд звернув увагу, що національні органи, навіть за наявності інформації про систематичне перешкоджання контакту з дитиною з боку одного з батьків, обмежувалися застосуванням формальних та малоефективних заходів, які не призводили до реального виконання судового рішення. При цьому державні органи не розробляли комплексної стратегії виконання, яка б включала залучення органів опіки та піклування, психологічний супровід дитини та інші інструменти, спрямовані на відновлення сімейного контакту. Із зазначених рішень випливає, що

відсутність комплексного підходу призводить до ситуації, коли навіть за наявності судового рішення держава фактично не забезпечує реалізацію права на сімейне життя, що становить порушення статті 8 Конвенції.

Другий прояв процедурної неефективності пов'язаний із надмірною тривалістю проваджень. У справі *Baharov v. Ukraine* Європейський суд з прав людини встановив, що провадження щодо повернення дитини тривало понад два роки у судах трьох інстанцій, що є несумісним із вимогою оперативності у справах цієї категорії (*Baharov v. Ukraine*, 2023). Суд підкреслив, що у спорах щодо дітей фактор часу має вирішальне значення, оскільки затягування розгляду безпосередньо впливає на можливість реалізації права на сімейне життя. ЄСПЛ звернув увагу, що тривале провадження призвело до фактичної відсутності контакту між заявником і його дитиною, що, у свою чергу, сприяло поступовому відчуженню дитини від батька. Із цього рішення випливає, що у справах щодо дітей тривалість провадження не є нейтральним процесуальним чинником, а безпосередньо впливає на зміст і ефективність права на сімейне життя.

Таким чином, процедурна неефективність у справах щодо дітей проявляється як у формальному виконанні рішень, так і у їх несвоечасності, що у сукупності формує системний механізм руйнування сімейних зв'язків. Для України це свідчить про те, що навіть формально існуючі інструменти захисту не забезпечують досягнення основної мети - збереження сімейного життя як реального соціального зв'язку.

На відміну від процедурних порушень, матеріально-правові недоліки у справах цієї категорії проявляються у змістовних вадах оцінки найкращих інтересів дитини. У межах цього дослідження такі порушення розглядаються як системні відхилення від усталених стандартів правозастосування, що охоплюють неповноту дослідження обставин справи, порушення вимоги пропорційності втручання, формальний характер балансування конкуруючих прав та недостатню обґрунтованість судових рішень.

Аналіз практики дозволяє виокремити такі ключові дефекти національної оцінки найкращих інтересів дитини.

По-перше, ігнорування значення сімейних зв'язків як базового елементу інтересів дитини. У справі *Mamchur v. Ukraine* Суд сформулював підхід, відповідно до якого збереження зв'язків між дитиною та батьками має першочергове значення, а відступ від цього можливий лише за наявності виняткових обставин (*Mamchur v. Ukraine*, 2015). Із цього випливає, що національні органи не можуть обмежувати або розривати такі зв'язки без належного та переконливого обґрунтування. Крім того, такі рішення повинні ґрунтуватися на всебічній оцінці конкретних обставин справи, включаючи емоційний стан дитини, характер її відносин із батьками та потенційні наслідки втручання.

По-друге, непропорційність втручання у сімейне життя. Цей дефект чітко проявляється у справі *Saviny v. Ukraine*, яка демонструє, що навіть за наявності підстав для втручання державні органи зобов'язані довести, що обрані заходи є необхідними та найменш обтяжливими (*Saviny v. Ukraine*, 2008). Відсутність такого доведення свідчить про порушення принципу пропорційності як складової статті 8 Конвенції. Зокрема, Суд наголосив, що застосування радикальних заходів, пов'язаних із роз'єднанням сім'ї, не може виправдовуватися лише загальними міркуваннями, без аналізу можливості використання менш інтенсивних форм втручання.

По-третє, формальний підхід до забезпечення балансу прав. У справі *Bogdanov v. Ukraine* Суд встановив, що надання переваги одному праву без оцінки наслідків для сімейних відносин свідчить про відсутність справжнього балансу (*Bogdanov v. Ukraine*, 2023). Із цього рішення випливає, що досягнення балансу прав має бути результатом глибокого та всебічного аналізу обставин справи, а не формального їх співставлення. Зокрема, у цій справі національні органи, надавши перевагу праву матері на приватне

життя, не оцінили, яким чином відмова у наданні інформації про місцеперебування дитини вплинула на можливість заявника реалізувати свої батьківські права та підтримувати сімейні зв'язки.

По-четверте, декларативність мотивування судових рішень. У справі *Tereshchenko v. Ukraine* ЄСПЛ констатував, що посилення на найкращі інтереси дитини без розкриття їх змісту не відповідає вимогам Конвенції (*Tereshchenko v. Ukraine*, 2023). Такий підхід свідчить про формальне використання принципу без його реального застосування. Зокрема, Суд підкреслив, що національні органи зобов'язані конкретизувати, які саме інтереси дитини були враховані та чому обрані заходи відповідають саме їм.

Таким чином, недотримання стандартів оцінки найкращих інтересів дитини у справах проти України має системний характер і вказує на необхідність переорієнтації національної практики з формального застосування цього принципу на його реальне використання як інструменту юридичного аналізу. Це, у свою чергу, безпосередньо пов'язано з виконанням державою позитивних зобов'язань.

Процедурні та матеріально-правові недоліки правозастосування у справах щодо дітей безпосередньо вказують на проблему неналежного виконання державою своїх позитивних зобов'язань, що випливають зі статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У практиці Європейський суд з прав людини саме концепція позитивних зобов'язань є ключовим інструментом оцінки ефективності державного механізму захисту сімейного життя.

На відміну від негативних зобов'язань, які передбачають утримання держави від необґрунтованого втручання, позитивні зобов'язання вимагають від держави активної поведінки, спрямованої на забезпечення реального здійснення права. У контексті спорів щодо дітей це означає, що держава повинна не лише формально гарантувати право на сімейне життя, а й створити такі правові та інституційні умови, за яких це право може бути ефективно реалізоване.

Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє сформулювати кілька ключових напрямів позитивних зобов'язань держави у цій сфері.

По-перше, держава зобов'язана забезпечити реальний та ефективний контакт між батьками і дітьми. Це передбачає не лише ухвалення відповідних судових рішень, але й їх практичне виконання із застосуванням усіх необхідних заходів, включаючи координацію дій органів державної влади, органів опіки та піклування, а також залучення спеціалістів у сфері психології та соціальної роботи. Відсутність таких заходів, як свідчить практика ЄСПЛ, фактично нівелює реальне здійснення права на сімейне життя, зводячи його до декларативного рівня.

По-друге, на державу покладається обов'язок забезпечити оперативність розгляду справ щодо дітей. Особливість цієї категорії спорів полягає у тому, що навіть незначне зволікання може призвести до незворотних наслідків для сімейних відносин. Саме тому ЄСПЛ послідовно наголошує, що швидкість розгляду є не процесуальною формальністю, а необхідною умовою ефективного захисту права на сімейне життя.

По-третє, держава повинна забезпечити ефективність механізмів виконання судових рішень. Це означає, що відповідні процедури мають бути адаптовані до специфіки сімейних спорів, у яких предметом захисту є не майновий інтерес, а міжособистісні зв'язки. Відсутність таких адаптованих механізмів, як показує практика ЄСПЛ, призводить до ситуації, коли формально існуючі рішення не виконують своєї функції захисту.

По-четверте, важливим елементом позитивних зобов'язань є обов'язок здійснювати комплексну та обґрунтовану оцінку найкращих інтересів дитини. Це передбачає необхідність врахування всіх релевантних обставин справи, включаючи

соціальні, психологічні та емоційні фактори, а також забезпечення належного мотивування прийнятих рішень. Формальний підхід до цього обов'язку призводить до порушення статті 8 Конвенції.

Слід зазначити, що позитивні зобов'язання держави у сфері забезпечення права на сімейне життя у спорах щодо дітей мають комплексний характер і охоплюють як процесуальні, так і матеріально-правові аспекти. Їх невиконання проявляється у вигляді системних порушень, які фіксуються у практиці ЄСПЛ щодо України, та свідчить про необхідність переосмислення національного підходу до захисту сімейних прав.

Слід зазначити, що наведені напрями позитивних зобов'язань держави у сфері забезпечення права на сімейне життя у спорах щодо дітей на практиці реалізуються неналежним чином. Аналіз практики Європейського суду з прав людини у справах проти України свідчить, що порушення статті 8 Конвенції у цій сфері мають не поодинокий, а системний характер та зумовлені глибшими структурними недоліками національного механізму захисту сімейних прав.

Першою ключовою проблемою є декларативність судового захисту, яка проявляється у розриві між ухваленням судового рішення та його фактичною реалізацією. Як засвідчує практика, національні суди часто формально вирішують спір, однак держава не забезпечує досягнення результату - відновлення або збереження сімейних зв'язків. Такий підхід суперечить самій природі права на сімейне життя, яке передбачає реальний, а не номінальний захист.

Другою системною проблемою є неефективність механізмів виконання судових рішень у справах щодо дітей. Відсутність комплексного підходу, недостатня координація між органами державної влади, а також формалізація виконавчих процедур призводять до того, що навіть законні та обґрунтовані рішення залишаються невиконаними або виконуються частково. Це свідчить про невідповідність існуючих інструментів специфіці сімейних спорів, у яких предметом захисту є не майнові інтереси, а міжособистісні зв'язки.

Третьою проблемою є надмірна тривалість судових проваджень, яка у справах щодо дітей набуває самостійного значення як фактор порушення права. Затягування розгляду призводить до зміни фактичних обставин, адаптації дитини до нового середовища та поступового відчуження від одного з батьків. У таких умовах навіть юридично правильне рішення втрачає свою ефективність, що підриває довіру до судового захисту як такого.

Четвертою проблемою є формальний підхід до застосування принципу найкращих інтересів дитини. Як показує практика ЄСПЛ, національні органи нерідко обмежуються декларативним посиленням на цей принцип, не розкриваючи його змісту та не здійснюючи комплексної оцінки обставин справи. Такий підхід свідчить про підміну юридичного стандарту формальною риторикою та позбавляє цей принцип його нормативного значення.

Сукупність зазначених проблем вказує на те, що національна система захисту права на сімейне життя у спорах щодо дітей не забезпечує виконання позитивних зобов'язань держави у розумінні статті 8 Конвенції. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання вдосконалення як законодавчого регулювання, так і правозастосовної практики.

Серед основних напрямів вирішення виявлених проблем доцільно виділити наступні.

По-перше, необхідне вдосконалення механізмів виконання судових рішень у справах щодо дітей шляхом запровадження комплексного підходу, який поєднуватиме юридичні, соціальні та психологічні інструменти. Це передбачає не лише застосування заходів примусового характеру, але й активну роботу органів опіки та піклування,

спрямовану на налагодження контакту між дитиною та батьками. Крім того, доцільним є впровадження індивідуалізованих стратегій виконання рішень з урахуванням віку дитини, її емоційного стану та особливостей сімейної ситуації.

По-друге, доцільним є встановлення процесуальних гарантій розгляду справ щодо дітей у скорочені строки з урахуванням їхньої особливої чутливості. Зокрема, необхідно передбачити пріоритетний розгляд таких категорій справ та запровадити ефективні механізми процесуального контролю за дотриманням розумних строків. Це дозволить мінімізувати ризик зміни фактичних обставин справи та запобігти відчуженню дитини від одного з батьків унаслідок затягування провадження.

По-третє, потребує посилення роль органів опіки та піклування як активних учасників процесу забезпечення інтересів дитини. Йдеться не лише про їх формальну участь у судовому процесі, але й про здійснення ними комплексної оцінки сімейної ситуації та надання фахових висновків. Важливим також є розширення їхніх повноважень у частині супроводу виконання судових рішень та участі у відновленні сімейних зв'язків.

По-четверте, важливим є формування у правозастосовній практиці стандартів належного мотивування рішень, які передбачатимуть реальне, а не формальне застосування принципу найкращих інтересів дитини. Це означає необхідність чіткого визначення у судових рішеннях, які саме обставини були враховані та яким чином вони вплинули на висновок суду. Такий підхід сприятиме підвищенню якості судових рішень та забезпеченню їх відповідності вимогам статті 8 Конвенції.

Висновки. Враховуючи викладене, слід зазначити, що практика Європейського суду з прав людини у справах проти України свідчить про наявність системних порушень права на повагу до сімейного життя у справах щодо дітей, які зумовлені як процедурною неефективністю, так і матеріально-правовими недоліками національного правозастосування. Зокрема, встановлено, що невиконання судових рішень та надмірна тривалість проваджень фактично унеможливають реалізацію права на сімейне життя, трансформуючи його з гарантованого права у формальну гарантію, позбавлену реального змісту. Водночас формальний підхід до застосування принципу найкращих інтересів дитини, відсутність повного аналізу обставин справи та належного обґрунтування судових рішень свідчать про формальне використання цього принципу, що знижує ефективність судового захисту. Такий стан правозастосовної практики вказує на невиконання державою позитивних зобов'язань, передбачених статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З огляду на це, забезпечення ефективного захисту права на сімейне життя у справах щодо дітей потребує вдосконалення механізмів виконання судових рішень із урахуванням специфіки цієї категорії справ, скорочення строків судового розгляду, а також формування єдиних стандартів правозастосування, які передбачатимуть реальне, а не формальне врахування найкращих інтересів дитини. Лише за умови комплексного підходу до вирішення зазначених проблем можливе досягнення належного рівня гарантування права на сімейне життя відповідно до стандартів, сформованих у практиці Європейського суду з прав людини.

Бібліографічний список:

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, (1950). [онлайн] Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- Європейський суд з прав людини (2024) *Керівництво щодо статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: право на повагу до приватного і*

- сімейного життя. [онлайн] Доступно: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_8_eng
- Корнієнко, М., (2020). Принцип дотримання найкращих інтересів дитини та його застосування у цивільному судочинстві України. *Юридичний вісник*, № 1, с. 398–404. [онлайн] Доступно: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/b7c39f95-ea68-4457-b3ca-a70b22738956/download>
- Менджул, М., (2019). Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, Вип. 56(1), с. 87–91. [онлайн] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_56%281%29_19
- Baharov v. Ukraine* (2023) Європейський суд з прав людини, no. 28982/19, Judgment of 4 May. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224440>
- Bogdanov v. Ukraine* (2023) Європейський суд з прав людини, no. 27380/20, Judgment of 4 May. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224445>
- Bondar v. Ukraine* (2019) Європейський суд з прав людини, no. 7097/18, Judgment of 17 December. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-199636>
- Dubas v. Ukraine* (2023) Європейський суд з прав людини, no. 51222/20, Judgment of 9 March. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223381>
- Мамчур v. Ukraine* (2015) Європейський суд з прав людини, no. 10383/09, Judgment of 16 July. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-156388>
- Pleshkov and Pleshkova v. Ukraine* (2023) Європейський суд з прав людини, no. 5783/20, Judgment of 9 March. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223379>
- Saviny v. Ukraine* (2008) Європейський суд з прав людини, no. 39948/06, Judgment of 18 December. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-90360>
- Tereshchenko v. Ukraine* (2023) Європейський суд з прав людини, no. 35481/20, Judgment of 19 October. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-228168>
- Vyshnyakov v. Ukraine* (2018) Європейський суд з прав людини, no. 25612/12, Judgment of 24 July. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-184824>

References

- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950. [online] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- European Court of Human Rights, 2024. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family life. [online] Available at: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_8_eng
- Корнієнко, М., 2020. Прынтсып дотрымання найкращих інтересів дитини та його застосування у цивільному судочинстві України [The principle of the best interests of the child and its application in civil proceedings of Ukraine]. *Юридичний вісник*, no. 1, pp. 398–404. Available at: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/b7c39f95-ea68-4457-b3ca-a70b22738956/download> (in Ukrainian).
- Менджул, М., 2019. Зміст прынтсыпу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування [The content of the best interests of the child principle and its practical application]. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, issue 56(1), pp. 87–91. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_56%281%29_19 (in Ukrainian).
- Baharov v. Ukraine* (2023) European Court of Human Rights, no. 28982/19, Judgment of 4 May. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224440>
- Bogdanov v. Ukraine* (2023) European Court of Human Rights, no. 27380/20, Judgment of 4

May. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224445>
Bondar v. Ukraine (2019) European Court of Human Rights, no. 7097/18, Judgment of 17 December. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-199636>
Dubas v. Ukraine (2023) European Court of Human Rights, no. 51222/20, Judgment of 9 March. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223381>.
Mamchur v. Ukraine (2015) European Court of Human Rights, no. 10383/09, Judgment of 16 July. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156388>
Pleshkov and Pleshkova v. Ukraine (2023) European Court of Human Rights, no. 5783/20, Judgment of 9 March. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223379>
Saviny v. Ukraine (2008) European Court of Human Rights, no. 39948/06, Judgment of 18 December. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90360>.
Tereshchenko v. Ukraine (2023) European Court of Human Rights, no. 35481/20, Judgment of 19 October. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-228168>
Vyshnyakov v. Ukraine (2018) European Court of Human Rights, no. 25612/12, Judgment of 24 July. [online] Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-184824>

T.V. Poharchenko

A.V. Kikhtenko

ENSURING THE RIGHT TO FAMILY LIFE IN CHILD-RELATED DISPUTES IN THE CASE LAW OF THE ECtHR: PROBLEMS OF EFFECTIVE PROTECTION AND ENFORCEMENT OF DECISIONS IN UKRAINE

The article provides a comprehensive analysis of the case law of the European Court of Human Rights in cases against Ukraine concerning the protection of the right to respect for family life in disputes involving children. The content and scope of application of Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms are examined in the context of legal relations between parents and children, in particular with regard to contact arrangements, return of children, access to information about the child, and enforcement of court decisions.

Particular attention is paid to the systematization of the main categories of violations identified by the European Court of Human Rights, including: ineffective enforcement of court decisions on contact with a child, excessive length of proceedings, a formalistic approach of national authorities to assessing the best interests of the child, and unjustified restrictions on parental rights. The content of the State's positive obligations to ensure the real and effective exercise of the right to family life is determined.

The study concludes that the case law of the European Court of Human Rights in cases against Ukraine reveals systemic problems related to the declarative nature of court decisions, ineffective enforcement mechanisms, delays in judicial proceedings, and insufficient consideration of the best interests of the child. Conclusions are formulated regarding the need to improve national legislation and law enforcement practice in order to ensure an adequate level of protection of the right to family life.

Keywords: *right to family life, family legal relations, Article 8 of the Convention, European Court of Human Rights, child-related disputes, contact with a child, enforcement of court decisions, best interests of the child, positive obligations of the State, interference with family life, ECtHR case law.*

Статтю було подано / The article was submitted	30.03.2026
Статтю було прийнято / The article was accepted	21.04.2026